BOMMELDINGEN

Dit is een preview in lage resolutie.

Copyright teksten © 2022 Klaas Driebergen

Copyright tekeningen Marten Toonder
© Stichting Het Toonder Auteursrecht

www.klaasdriebergen.nl

Klaas Driebergen

BOMMEL DINGEN

Stukken over het werk van Marten Toonder

2022
Uitgeverij Klaas Driebergen
Ouderkerk aan de Amstel

Dit boek is gedrukt op papier met een FSC-keurmerk. Dit betekent dat er tijdens de productie daarvan sprake is van verantwoord bosbeheer.

Copyright teksten © 2022 Klaas Driebergen
Copyright illustraties van Marten Toonder © Stichting Het Toonder Auteursrecht
Omslagillustratie Marten Toonder, met dank aan Eric en Loes Niehe
Omslagontwerp en vormgeving Klaas Driebergen
Druk Grafistar, Lichtenvoorde
ISBN 978 90 826855 7 2 (paperback)
ISBN 978 90 826855 8 9 (hardcover)
NUR 620, 360

www.klaasdriebergen.nl
www.bommeldingen.nl

Inhoud

Hoe het begon 6

Van bom-melding naar Bommel-ding 14
Een verlegen, weemoedig portret 20
Een klein doch opgewekt feestje 26
Ruiten Heer 36
Op een feest, niet lang geleden… 72
Bull, Bul en Bulle 80
Speurneuzen en ordebewaarders 86
Zwaargewichten 90
Tom Poes en Goliath 97
Hovaardij en winderigheid 103
Satan in Rommeldam 112
Stenen des aanstoots 118
Voor de Bommelgetallenfreaks 128
Spyker, T-Ford of Duckatti…? 142
Houten banden en driewielers 178
R.F.C. versus Stuipendrechtse Boys 188
Roken dodelijk? Niet voor heer Bommel 198
Uitgekauwde havanna's met opzichtige bandjes 208
De atoombom en de draak 214
Geleerdheid in varkensleder 224
Het leven is kort, maar het zal mijn tijd wel duren 249

Verantwoording 256
Register van Bommel- en Tom Poes-verhalen 260
Register van persoonsnamen 262

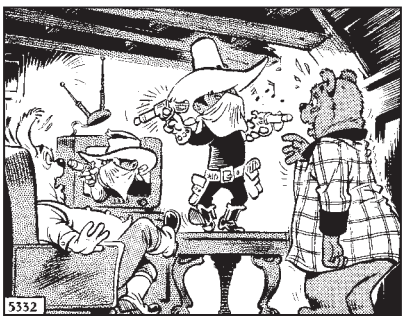
5332

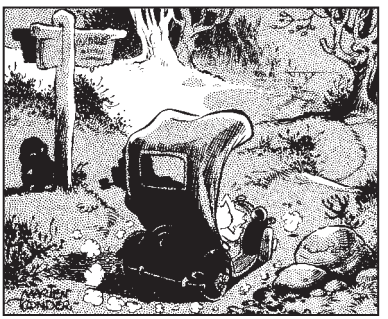
HAROLD
FOSTER

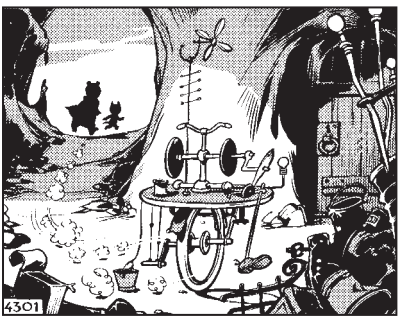
4301

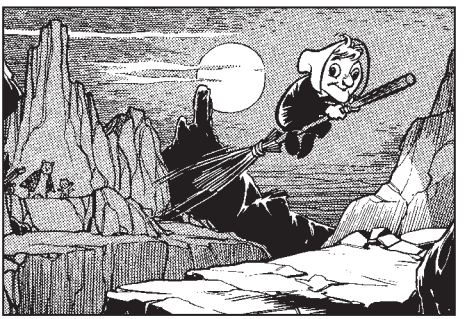

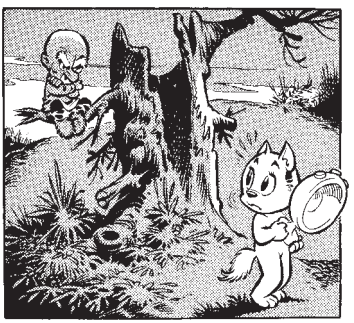

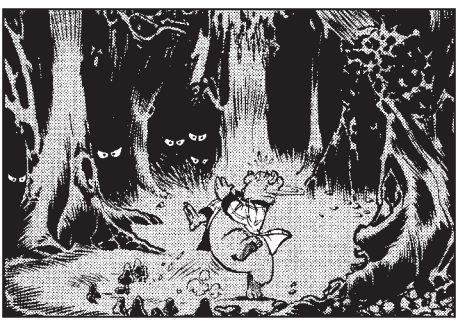

Hoe het begon

BIJ WIJZE VAN WOORD VOORAF

Het begon allemaal op 6 juni 1992, dit voorjaar dertig jaar geleden. Ik was dertien jaar en lag in het ziekenhuis met een blindedarmontsteking. Ik was niet ernstig ziek en ik had iets nodig om mij niet al te zeer te vervelen in dat ziekenhuisbed. Mijn vader vroeg of hij iets te lezen voor me kon meenemen en opperde: 'Zal ik een Bommel voor je meenemen?'

Dat leek me wel wat. Eigenlijk kende ik die 'Bommels' al wel. In de boekenkast van mijn ouders stond een rijtje pockets met witte ruggen en een bijtje erop, en ik had daar op veel jongere leeftijd al weleens in zitten neuzen. Het waren overduidelijk grotemensenboeken, en de tekst was nog ontoegankelijk voor me. Maar deze boeken hadden, in tegenstelling tot veel andere boeken voor grote mensen, pláátjes boven de tekst. En die plaatjes fascineerden me. Ze waren weliswaar klein en zwartwit, en dus heel anders dan de meeste illustraties van kinderboeken, maar ze ademden een geheimzinnige sfeer. Dat had te maken met de vaak kale bomen met hun kromme stammen en knokige takken, maar ook met merkwaardige, soms haast griezelige dingen die er gebeurden op die tekeningen en vreemde wezens die erin voorkwamen.

Ik herinner me nog scènes die indruk maakten. Kleine cowboymannetjes die plotseling uit de televisie klommen en pistooltjes op de kijkers richtten met op de loop een kurkje en een geheimzinnige dwerg bij een wegwijzer. Heksjes op bezemstelen en een mannetje dat heel vreemde machines bouwde. Een dwerg met een apparaat waarmee bepaalde zaken leken te worden weggetoverd. Lichtgevende ogen in een donker bos.

Plaatjes uit 'De killers' (tweemaal), 'Het ontstoffen' (tweemaal), 'Het verdwijnpunt' en 'De liefdadiger'.

Later had ik nader kennisgemaakt met Olivier B. Bommel en Tom Poes en de wereld van Rommeldam via de *Tom Poes*-bal-

Van bom-melding naar Bommel-ding

BOMMELWOORDEN

Bommeldingen. De titel van dit boek is tevens de naam van mijn wekelijkse mailing voor Bommelliefhebbers. Toen ik begin 2019 een titel moest bedenken voor dit nieuwe digitale periodiek kwam ik spontaan op het woord *Bommeldingen*. En ik wist ook meteen dat dát het moest worden, vanwege de leuke ambiguïteit van dit woord. Ik schrijf over dingen die met Bommel te maken hebben, en maak daar meldingen van. Met bommen heeft het in mijn geval niet zoveel te maken, maar dat kon me niet eh… schelen.

Meestal gaat het bij *bommeldingen* om ernstige zaken, als ze in een krantenkop staan bijvoorbeeld. Maar hoeveel krantenlezers zullen er al niet op het verkeerde been zijn gezet door dit woord, en in eerste instantie hebben verwacht in het betreffende artikel dingen over Bommel te zullen aantreffen? Om in tweede instantie ontnuchterd te worden door de harde realiteit. Weer een bom-melding.

Bommeldingen is een verwarrend woord, net als bijvoorbeeld *bedonderstel*, *bedreiger*, *betovergrootvader*, *generatieslang*, *genietroepen*, *massagebed* en *racismerel*. Het zijn woorden die je op twee manieren kunt lezen of uitspreken. Meestal klopt slechts een van beide manieren en levert de andere grappige onzin op, en vaak ben je geneigd om ze in eerste instantie op de verkeerde manier te lezen en pas in tweede instantie op de goede manier.

Wist u dat dit soort woorden wel ‘bommelwoorden’ worden genoemd? Wie daarop googelt vindt verschillende webpagina’s met verzamelingen van dit soort woorden. Kennelijk is *bommelding* een dusdanig bekend voorbeeld hiervan dat het als prototype geldt. Men spreekt ook wel van *verwarwoorden*.

Taalkundigen hebben het over *homografen* of *homogrammen*.

De verwarring die het woord *bommelding* veroorzaakt, werd ook gesignaleerd door de Wageningse wetenschapper A. Dieleman-van Zaayen, die in 1972 promoveerde op het proefschrift *Mushroom virus disease in the Netherlands*. Zij nam daarin ook de volgende stelling op: 'Het woord bommelding suggereert ten onrechte een verband met heer Olivier B. Bommel'.

In het Toonderarchief trof ik een curieus briefje aan. Het is een aan Marten Toonder gericht 'kattebelletje' afkomstig van Joop Lücker, een goede vriend van Toonder, die na zijn hoofdredacteurschap van *de Volkskrant* en *De Tijd* vanaf 1974 het persbureau Vandaag bestierde. Met enige goede wil kun je in de krabbel waarmee hij ondertekent 'Joop L' lezen. Toen hij voor *de Volkskrant* ging werken had hij met Toonder geregeld dat *Tom Poes* daarin ging verschijnen, en hetzelfde gold vervolgens voor *De Tijd*. Met zijn persbureau Vandaag distribu-

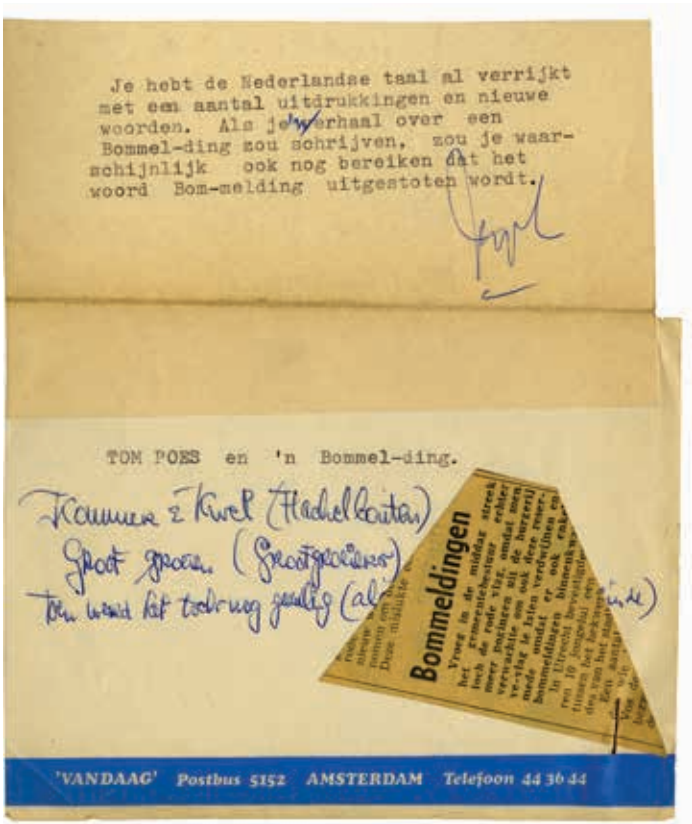
Je hebt de Nederlandse taal al verrijkt met een aantal uitdrukkingen en nieuwe woorden. Als je verhaal over een Bommel-ding zou schrijven, zou je waarschijnlijk ook nog bereiken dat het woord Bom-melding uitgestoten wordt.

TOM POES en 'n Bommel-ding.

Bommeldingen

'VANDAAG' Postbus 5152 AMSTERDAM Telefoon 44 36 44

Kattebelletje van Lücker aan Marten Toonder, vermoedelijk eind jaren zeventig.

Joop Lücker in 1962. (Foto: Eric Koch/Anefo, collectie Nationaal Archief)

MARTEN
TOONDER
'93

Een verlegen, weemoedig portret

TOONDERS LAATSTE BOMMELSCHILDERIJ

De omslagillustratie van dit boek is Marten Toonders laatste portret van heer Bommel in kleur. Uit 1993, dus zeven jaar nadat hij stopte met de Bommelverhalen. Het is nog niet eerder gepubliceerd. Hier het verhaal achter dit bijzondere portret.

Op 7 augustus 1990 overleed Phiny Toonder-Dick, met wie Marten Toonder ruim 55 jaar getrouwd was geweest. Onder de condoleancepost bevond zich ook een brief van de nieuwe Nederlandse ambassadeur in Ierland, mr. Eric F. Ch. Niehe.

Niehe was eind 1989 aangetreden als ambassadeur. Eén van zijn eerste belangrijke opdrachten was het begeleiden van een staatsbezoek van koningin Beatrix aan Ierland in het najaar van 1990. In het kader daarvan was er in de National Gallery in Dublin een expositie georganiseerd van landschappen van Hollandse meesters, van Maris tot Mondriaan, die was ingericht door Rudi Fuchs, directeur van het Haags Gemeentemuseum, en die door Beatrix geopend werd.

Ook Toonder was op de openingsreceptie. Het was een van de eerste activiteiten buitenshuis na Phiny's overlijden. Hij was hierdoor in een depressie geraakt, en toen hij door de ambassade namens Hare Majesteit voor de opening werd uitgenodigd, had hij aanvankelijk geen zin om erheen te gaan. Zijn huishoudster Nora moedigde hem aan om toch te gaan: het zou goed voor hem zijn om weer eens onder de mensen te komen.

Het werd een bijzondere avond, waarop Toonder kennismaakte met allerlei hoogwaardigheidsbeklederds, onder wie de Ierse president Hillery en diens echtgenote, prins Claus, en koningin Beatrix, die hem vertelde dat het 'lief' van hem was dat hij gekomen was, 'dat had ik gehoopt'.

Het schilderij dat Marten Toonder in 1993 maakte voor ambassadeur Eric Niehe.

Een klein doch opgewekt feestje

BOMMELS VERJAARDAGSDATUM

In 'Het slaagsysteem' is heer Bommel jarig op zondag de dertiende.

Op zondag 16 maart 1941 verscheen Tom Poes voor het eerst in *De Telegraaf*. Deze datum geldt daarom algemeen als de officiele geboortedatum van Tom Poes.

In het derde verhaal, op 12 juli van dat jaar, deed heer Bom-

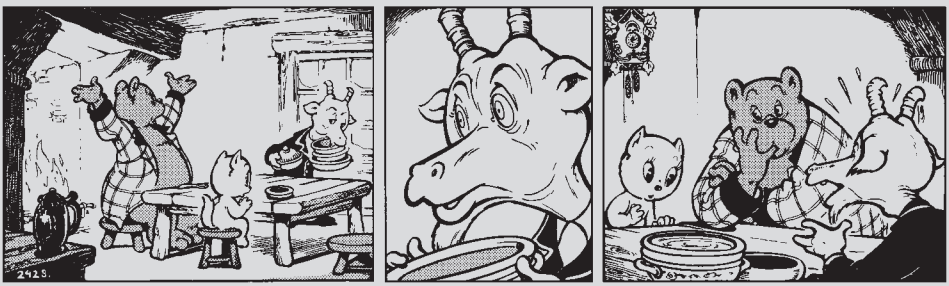

'Ik had me iets anders voorgesteld van mijn vakantieverblijf,' sprak hij klagend, toen ze na het eten bij een open haard zaten. 'Ik had gehoopt op mijn verjaardag een klein, doch opgewekt feestje te kunnen geven aan mijn medegasten.'

'Ach, is de geëerde heer jarig?' vroeg de hotelondernemer verrast.

'Ik ben niet jarig. Ik wòrd jarig!' verbeterde heer Ollie.

'Op zondag de dertiende. Maar erg feestelijk zal het niet worden op deze kale bergtop.'

'Jarig op zondag de dertiende?' riep de waard uit. 'Maar dat is immers gans wonderbaar! Dan bent u een héél bijzonder persoon!'

'Hm!' zei heer Bommel. 'Och ja, wij Bommels zijn wel bijzonder, wat jij, Tom Poes?'

'Zeker,' zei Tom Poes. 'Maar waarom is jarig zijn op zondag de dertiende zo zeldzaam?'

De oude zette de schalen en borden neer en ging tegenover hen zitten.

'Niet ver van hier is een grotli,' zei hij geheimzinnig. 'Een wensgrotli! Een héél bijzondere attractie van deze omgeving. Wie jarig is als de dertiende op een zondag valt, mag daar een wens doen. En als het een goede wens is, komt hij altijd uit. Ja, ja, dat is iets gans wonderbaars.'

'Een grotli?' vroeg heer Ollie verbaasd.

'Een wensgrot,' legde Tom Poes uit. 'Een of andere spelonk die ze zo noemen om toeristen te trekken, natuurlijk.'

'Ik weet het niet,' zei heer Bommel peinzend. 'Een wensgrot! Hm! Soms zit er iets in dat oude bijgeloof. En tenslotte is het héél bijzonder om jarig te zijn op zondag de dertiende, zeg nu zelf! We zullen zien, jonge vriend!'

mel zijn intrede. Binnen de 'Bommelgeleerdheid' wordt echter niet 12 juli maar 13 december als de verjaardagsdatum van heer Bommel gezien. Hoe zijn de Bommelkundigen tot deze datum van 13 december gekomen?

Welnu: het is een simpele optelsom van enkele gegevens uit verschillende verhalen.

De eerste hint wordt gegeven in het verhaal 'Tom Poes en het slaagsysteem' (1955). Daarin vertelt heer Bommel dat hij op 'zondag de dertiende' jarig is.

De tweede aanwijzing is te vinden in het verhaal 'Tom Poes en de astromanen' (1969). Een verhaal dat de astrologie als onderwerp heeft. Heer Bommel, die zich hier tot dan toe blijkbaar niet mee bezig had gehouden, komt erachter dat hij een Boogschutter is.

Aangezien alle Boogschutters geboren zijn tussen 23 november en 21 december, is er maar één conclusie mogelijk: heer Bommels verjaardag moet op 13 december zijn. Punt.

In 'De astromanen' blijkt heer Bommel een Boogschutter te zijn.

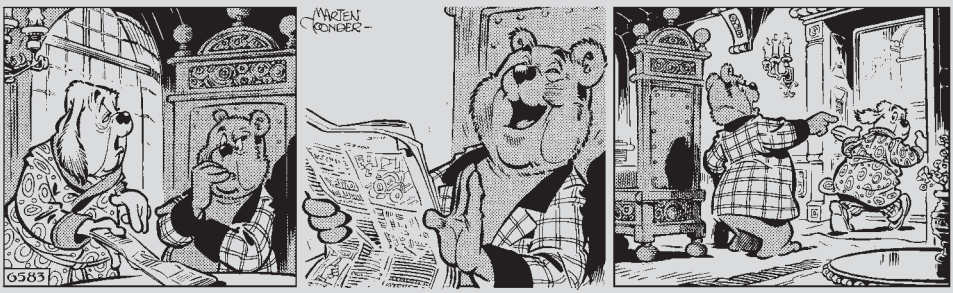

'Wat is d-dat voor onzin?' bracht hij er moeilijk uit. 'Wat bedoel je, dat je een vis bent? Ik vind dat een zeer ongepaste opmerking op de vroege ochtend!'
Joost trok het ochtendblad uit zijn zak en vouwde het met trage bewegingen open.
'Hier staat het,' verklaarde hij. '"De sterren spreken", ziet u wel? Het is zogezegd een astrologische rubriek. Men hoeft alleen maar te weten wanneer men geboren is, als u mij toestaat. Dan kan men lezen wat er gebeuren zal. En aangezien ik onder de Vissen jarig ben…'
Heer Ollie luisterde niet verder. Hij greep de krant en liet zijn ogen over het kolommetje dwalen. Zo doende ontspanden zijn trekken zich en ten slotte barstte hij in lachen uit. 'Hahahaha!' riep hij. 'Kijk nu toch eens aan. Ik ben een Boogschutter! Wat jammer dat mijn goede vader dit niet heeft geweten; hij heeft altijd gezegd dat ik meer aan sport moest doen. En kijk, ik moet vandaag oppassen voor vocht, vervettende spijzen en opwinding, terwijl ik ook een belangrijke brief zal schrijven! Hahahaha! Hoe verzint men de onzin?'
'Ik heb ergens gelezen, dat het geen onzin is, met uw goedvinden,' begon Joost, doch deze opmerking deed heer Bommel opnieuw betrekken.
'Genoeg!' riep hij, terwijl hij opsprong. 'Geen woord meer over deze zwendel! Ga het ontbijt klaarmaken, onmiddellijk!'
Joost haalde verslagen de schouders op en slofte naar de keuken.

Of toch niet...?

Er zijn een aantal kanttekeningen te maken bij deze redenering.

Geachte redactie

Jarige Heer Bommel

Hartelijk gefeliciteerd met uw verjaardag. Ook ik ben Zondag de dertiende jarig. Ik wordt 12 jaar. Hoe oud bent U eigenlijk? Ik wilde dat met U mee kon naar de wensgrot. Weet U wat ik wenste? Eens een vacantie op Bommelstein! Heer Bommel prettige verjaardag met Tom Poes en de waard in het Berghotel. Vele groeten van

CUYK Tonnie Kelders

Ook van mij hartelijk gefeliciteerd met Uw verjaardag, Tom Poes, die ook een beetje jarig is, vanzelfsprekend ook gelukgewenst met zijn Grote Vriend, Ad multos Annos! Uw trouwe vriendje en oplettend lezertje

SANTPOORT P. J. C. Vervaart

Van harte kom ik U feliciteren met U Verjaardag. Ik ben ook jarig op 13 Februari. Dan word ik 9 jaar oud. Ik heb gelezen in de krant dat U dan ook jarig bend. En die dan jarig zijn mogen dan een wens doen. Nou zou ik ook graag een wens doen. En zou graag een zaklantaarn hebben. Of is dat teveel gevraagd? Wij takken onder ons elke morgen om de krant voor Tom Poes te lezen. Wij hopen dat het nog lang duurd. Dat we 's morgens veel plezier hebben. Ik wens u morgen een plezierige dag. En nog veel gelukkige jaren voor Tom Poes. Hartelijke groeten van

ROERMOND joske Beeks

Ingezonden brieven in *de Volkskrant* van 13 februari 1955 naar aanleiding van heer Bommels verjaardag in 'Het slaagsysteem'. De wens van Joske Beeks werd zelfs door heer Bommel vervuld: op 26 februari bedankte zij hem in de krant voor de ontvangen zaklantaarn.

1. De hierboven geciteerde aflevering 2428 van 'Het slaagsysteem' waarin heer Bommel meedeelt dat hij op zondag de dertiende jarig is, verscheen op vrijdag 11 februari 1955 in de krant. Het is begrijpelijk dat toenmalige lezers dit interpreteerden als dat heer Bommel op zondag 13 februari jarig zou zijn. Er verschenen op dinsdag 15 februari dan ook enkele ingezonden felicitatiebriefjes in *de Volkskrant*. Waaronder van twee kinderen die zelf ook op deze dag jarig waren.

Natuurlijk loopt de tijd in een strip niet synchroon met de werkelijke tijd. Hierover straks meer.

2. De vraag is of Marten Toonder zelf de exacte verjaardagsdatum in zijn hoofd had toen hij bovengenoemde gegevens in de betreffende verhalen verwerkte.

Hij kan in 'Het slaagsysteem' 'zondag de dertiende' hebben gekozen omdat dat interessant klinkt, zonder een specifieke maand in het hoofd te hebben gehad: het is een mooie tegenhanger van 'vrijdag de dertiende', de ongeluksdag, aangezien zondag de dertiende in dit verhaal juist een soort geluksdag blijkt te zijn.

En ook 'Boogschutter' lijkt in 'De astromanen' voor de gelegenheid gekozen: het is een komisch sterrenbeeld voor een dikke beer die nooit aan sport doet. En deze ziet daar zelf ook de humor van in.

Zou het op het moment van schrijven Toonders bedoeling geweest zijn om deze twee willekeurig gekozen gegevens te combineren tot een specifieke verjaardagsdatum?

Trouwens: de bewuste verhalen zijn uit 1955 en 1969, daar zit 14 jaar tussen. Men kan zich afvragen of hij zich het ene nog herinnerde toen hij het andere schreef.

Toonder was sowieso niet zo precies met feitelijkheden: wie bijvoorbeeld de exacte geografie van Rommeldam of de

plattegrond van Bommelstein wil achterhalen komt erachter dat gegevens hierover uit verschillende verhalen elkaar tegenspreken. Toonder gebruikt dergelijke data net hoe het hem op dat moment uitkomt.

3. Dat laatste wordt onderstreept door twee andere verhalen te bekijken waarin heer Bommel daadwerkelijk zijn verjaardag viert. Deze verhalen leveren extra gegevens op over heer Bommels verjaardagsdatum die niet stroken met een verjaardag op 13 december.

Ten eerste in 'Tom Poes en Mom Bakkesz' (1951). Dat verhaal begint met een verjaarsbezoek aan heer Bommel door Tom Poes. Het is dan voorjaar. Daarbij zal Toonder zich hebben laten leiden door het jaargetijde dat het ook in werkelijkheid was: het verhaal ging van start op 30 mei 1951. Vrijwel

De eerste aflevering van 'Mom Bakkesz', in de oorspronkelijke dagbladversie, waarin het voorjaar is op Bommels verjaardag.

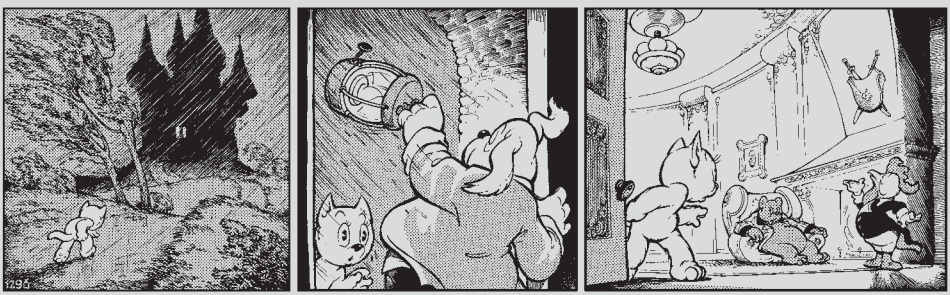

Op een avond stormde het eens heel hard. De wind kwam van over de zee aangieren en voerde grote, grauwe wolken mee, die vol regen zaten. Nu, regenen deed het! Het kletterde en straalde en spette en plaste dat er al gauw geen droog graspolletje meer te vinden was. De bomen kreunden en kraakten en bogen zich diep voor de stormvlagen, die door hun kruinen loeiden. Het was, om kort te gaan, noodweer, en niemand dacht er aan om voor zijn genoegen een wandeling te gaan maken. Dat Tom Poes dan ook op weg was naar Bommelstein was niet, omdat hij het weer zo prettig vond, maar omdat heer Ollie jarig was. En omdat heer Bommel het hem erg kwalijk genomen zou hebben, wanneer hij die dag zou vergeten, was er voor Tom Poes geen andere keus. Krom worstelde hij zich tegen de regen in naar het slot en klopte aan.

'Goedenavond, jonge heer!' sprak de bediende Joost, die hem met een stormlamp open deed. 'Een slecht voorjaar, als ik zo vrij mag zijn. Heer Olivier heeft het haardvuur al doen aanleggen en de electrische lichtleiding is gestoord. Maar overigens is het verjaringsfeest reeds in volle gang. Het zal heer Olivier genoegen doen u te zien. Want de stemming is een weinig gedrukt, als u mij toestaat mij aldus uit te drukken!'

Tom Poes schudde de regen van zich af en stapte naar binnen. Maar als hij nu verwacht had een zaal vol vrolijke gasten aan te treffen, kwam hij bedrogen uit. Heer Bommel zat kleumerig in zijn leunstoel voor het vuur en de markies De Cantecler de Barneveldt was bezig op sombere, galmende toon een gedicht voor te dragen. Hierbij werd hij begeleid door het bulderen van de wind in de schoorsteen en het tikken van de regen tegen de ramen. Nee, alles bij elkaar was het geen tafereel om er blij bij te worden.

Ruiten Heer

DE RUITJESJAS VAN HEER BOMMEL

Toen ik het omslag van mijn vorige boek ontwierp, de *Bommel literatuurgids* die ik samen met Hugo Klooster maakte, kon ik het niet laten om het ruitjespatroon van de jas van heer Bommel daarop als achtergrond te gebruiken. Ik had eigenlijk altijd al een keer een Bommelboek willen maken waarvan het kaft geel met rode ruitjes zou zijn.

Het patroon van die jas is welbeschouwd briljant. Het is zó herkenbaar! Van welk ander strippersonage kun je de gedachte eraan oproepen door een vlak alleen maar met een bepaald patroon te vullen, zoals op de pagina hiernaast...?

De ontwerpers van zowel het Toondermonument aan de Rotterdamse Blaak als het logo van het Toonderjaar 2012 vonden het niet nodig om heer Bommel zelf af te beelden: het geruite patroon was voor hen voldoende. Je kunt over die keuze discussiëren, maar het is wel veelzeggend.

In dit stuk wil ik eens nader kijken naar de oorsprong en de betekenis van de ruiten van de jas van heer Bommel.

De bovenkant van het kunstwerk 'Ode aan Marten Toonder' van De Artoonisten (2002) in Rotterdam. (Foto: Wikifrits, commons.wikimedia.org)

Op het logo van het Toonderjaar 2012 (ontwerp Rudy Vrooman) staan Tom Poes, Kappie, Hollewijn en Panda klein afgebeeld. Bommel is vertegenwoordigd via de ruitjes van zijn jas.

Oorsprong

De ruiten van heer Bommels jas zijn zo opvallend, dat dit kenmerk het eerste is wat genoemd wordt als Bommel voor het eerst door Tom Poes gesignaleerd wordt in 'Tom Poes in de Tovertuin' in *De Telegraaf* van 12 juni 1941.

> En net toen Tom Poes zover was met zijn overpeinzingen, zag hij bij een bocht van de weg iemand lopen. Een vreemde figuur was het, met een geruite jas aan en een leren tasje aan een riem over zijn schouder.

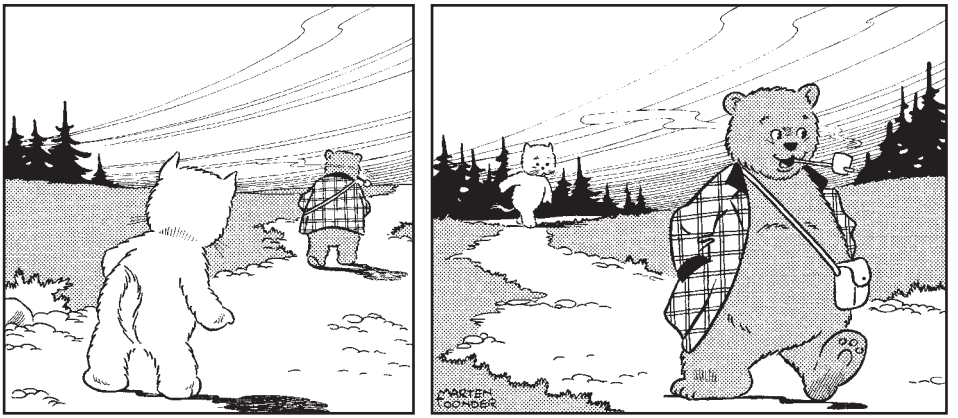

Heer Bommel wandelt de avonturen van Tom Poes binnen op 12 juni 1941: 'Een vreemde figuur was het, met een geruite jas aan'...

Toen Toonder voor het eerst de beer Bommel op papier zette, gaf hij deze een jas mee, terwijl Tom Poes het zonder kleding stelde. Toonder onthulde in een interview met Tonko Dop in het radioprogramma Opium (17 juli 2004) dat hier een heel praktische reden voor was, een tekentechnische. De ruitjes waren een 'tekenfoefje', om heer Bommel 'niet te saai te maken. Het is een grote figuur, die moet een beetje onderbreking van een lijn hebben. En die onderbreking was dus die ruit.'

Die ruitjes wekken bij Tom Poes een bepaalde indruk, zo is te lezen in het vervolg:

> – Wel, dacht Tom Poes, dat moet een vreemdeling zijn! Iemand die zulke grote ruiten op zijn jas draagt woont hier niet in de buurt! Wat zou die vreemdeling hier zoeken? Daar moet ik meer van weten!

De ruiten, en vooral het feit dat ze gróót zijn, maken heer Bommel dus tot een vreemdeling. Later zou Toonder verklaren dat hij Olivier B. Bommel had gemodelleerd naar een Amerikaanse toerist. Vandaar bijvoorbeeld ook het tasje met verrekijker dat Bommel om zijn nek draagt. In een interview dat Peter Schlingemann in 1995 met Toonder hield,[1] zegt hij dat Bommel een 'karakter [kreeg] waar ik toen warm voor liep: een Amerikaan'. Amerika was aan het begin van de oorlog 'het gesprek van de dag. Doen ze wel of niet mee? Zo niet, dan ziet het er slecht uit.' De Amerikaan werd zo het symbool van de vrijheid. 'Smaak had hij natuurlijk niet, daarom gaf ik hem die

1. Peter Schlingemann, *Als men mij volgen kan. Een inleiding op het Bommelse denken*. Soest: Boekscout, 2010, p. 76.
2. Dit vertelt Eiso Toonder bijvoorbeeld in een lezing op het symposium *Marten Toonder als schrijver*, verschenen in *Bericht aan de Vrienden van de Jan Campert-stichting*, nr. 23, juni 2007 (p. 39–47), p. 42.

ruitjesjas. Maar in de tijd dachten wij dat die slechte smaak een uiting van totale vrijheid was. Dat maakte het bijna goed…'

De ruitjesjas staat dus voor vrijheid én voor slechte smaak… In zijn nawoord op het Boekenweekgeschenk *De andere wereld* (1982) noemt Toonder het een 'luidruchtige ruitjesjas'.

Toonders uitspraken roepen wel een vraag op. Was het dragen van geruite jassen inderdaad voor heren in de mode in het Amerika van rond 1941? Blijkbaar was dit wel onderdeel van het beeld dat Toonder van Amerikaanse toeristen had.

Het is nog niet eens zo gemakkelijk om een duidelijk antwoord op deze vraag te krijgen. Op internet zoeken naar zoiets als 'male fashion 1940s america' levert veel nette jassen op (een beetje man ging indertijd nog dagelijks in kostuum met jas en das gekleed), en daartussen is inderdaad weleens een geruite jas te vinden. Geruite overhemden komen ook voor. Zelden gaat het om zulke opzichtige ruitjes als op de jas van heer Bommel. Een verklaring hiervoor kan hem zitten in de aard van strips: daarin worden zaken vaak wat uitvergroot.

Wat speurwerk in de populaire cultuur van rond de jaren dertig, en met name films, leverde enkele Amerikaanse acteurs op met ruitjesjassen op. Bijvoorbeeld Stan Laurel en Oliver Hardy op bijgaand affiche. Het is bekend dat Toonder een groot liefhebber was van de films van Laurel en Hardy.[2] Mogelijk is heer Olivier zelfs vernoemd naar Oliver Hardy, die door Stan Laurel met 'Ollie' werd aangesproken zoals Tom Poes Bommel 'heer Ollie' noemt, en ook de gelijkenis in gestal-

Ruitjesjas uit de Amerikaanse herenmode van de jaren 1940. (Bron: vintagedancer.com)

Stan Laurel en Oliver Hardy in geruite jassen op een affiche voor de film *Jitterbugs* (1943). (Bron: imdb.com)

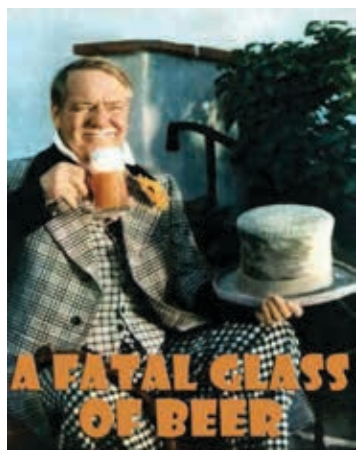

W.C. Fields in de korte film *The Fatal Glass of Beer* (1933). (Bron: imdb.com)

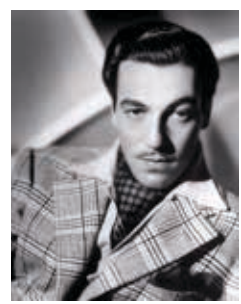

Acteur Cesar Romero, jaren 1930. (Bron: vintag.es)

den uit het persoonlijke en openbare leven der dieren, bij de Toonders in de boekenkast, zo vernam ik van fotografe Marian van de Veen-van Rijk, die een goede kennis van hen was: het was een lievelingsboek van Phiny, zo vertelde ze mij.

In dit boek komt ook de op de pagina hiernaast afgebeelde haan voor. In het bijbehorende verhaal van P.J. Stahl wordt deze beschreven als 'een Haan van een fraai soort, op hoge benen en met hoge borst rondstappend als een Haan die zich bewust is van zijn uiterlijk.'

De uiterlijke verwantschap met Toonders markies De Canteclaer is dusdanig opvallend dat het zeer aannemelijk is dat hij daar model voor heeft gestaan (terwijl de markies zijn naam uiteraard gekregen heeft van de haan Cantecleer uit *Van den vos Reynaerde*). In Toonders allereerste tekeningen van de markies in 'Tom Poes en de watergeest' (1947) lijkt diens hanenkam zelfs nog sterker op die van de haan van Grandville dan later.

De haan van Grandville draagt echter ook een degen, en niet voor niets. Uit het verhaal blijkt dat dit heerschap nogal snel 'op de teentjes getrapt' is: hij wil koste wat het kost duelleren met de ik-figuur (een haas) omdat die hem beledigd zou hebben door hem aan te staren. De haan wordt door de secondant van de haas (een hond) omschreven als een 'geoe-

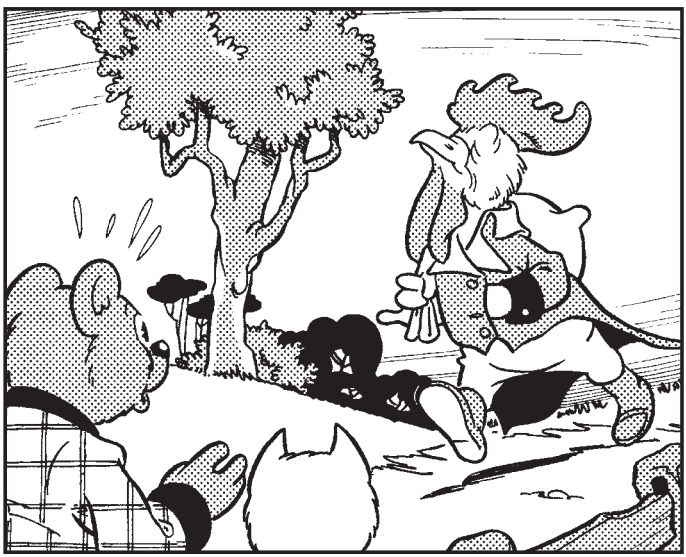

De eerste verschijning van markies De Canteclaer in 'De watergeest' (1947).

fend schermer', en die raadt hem dus aan om voor het duel als wapen het pistool te kiezen. Wat de haan fataal wordt.

Wie weet heeft dit verhaal inderdaad Toonder geïnspireerd tot de scènes met markies De Canteclaer in de Kleine Club en op het feest van neef Futile!

Haan uit *Beelden uit het persoonlijke en openbare leven der dieren* van Grandville (1840–1841).

In 'De geheimzinnige sleutel' kan Bul Super zich uitgeven voor commissaris Bulle Bas door diens uniform aan te trekken.

Dit verandert echter vrij snel. In 'De geheimzinnige sleutel' (1948) blijken ze al zoveel op elkaar te lijken dat het voor Bul Super een koud kunstje is om zich voor Bulle Bas uit te geven door die van zijn uniform te beroven. Voor de oplettende lezertjes blijft hij herkenbaar aan zijn sigaartje en zijn gemene grijns, maar zijn medespelers in het verhaal hebben de persoonsverwisseling aanvankelijk niet door.

Ook in latere verhalen zijn ze haast als tweelingbroers. Gelukkig zijn beiden meestal wel herkenbaar aan hun kleding, en anders heeft Super vaak nog zijn sigaar en een stoppelbaard.

Toen Peter Schlingemann Toonder in een vraaggesprek wees op de opvallende gelijkenis in uiterlijk van deze twee tegenpolen, antwoordde die dat het 'niet bewust gegaan' was.[1]

> Achteraf kan ik het wel verklaren. Iemand heeft eens gezegd dat er tussen een schurk en een politieman wel overeenkomsten moeten zijn. Ze zijn tegenpolen, maar ze moeten over dezelfde eigenschappen beschikken. Ze moeten beiden sluw zijn en vrij hard, ze moeten weinig last van hun geweten hebben en recht op hun doel afgaan. […] Ik vond het wel een goede uitspraak: die twee zijn verwant. Het zijn eigenlijk dezelfde eigenschappen van verschillende kanten belicht. Ik wil beslist niet zeggen dat een politieman niet deugt, hoor, maar hij moet wel over dezelfde eigenschappen beschikken.

1. Zie Peter Schlingemann, *Als men mij volgen kan. Een inleiding tot het Bommelse denken*. Soest: Boekscout, 2010, p. 122–123.

Bulle Bas en Bul Super in ‘Het spijtlijden’ (1980).

Beiden hebben trouwens vergelijkbare ‘handlangers’: brigadier Snuf heeft hetzelfde uiterlijk als Hiep Hieper, maar dan met snor. Vrijwel alle politieagenten zijn trouwens honden. Maar daarover gaat het volgende stukje.

Dick van Veen als David en de Duitse bezetter als de verslagen Goliath in een cartoon van Marten Toonder voor *Metro* van 10–15 augustus 1945: een speciaal nummer dat verscheen ter gelegenheid van het huwelijk van Dick van Veen met Corry Noordam.

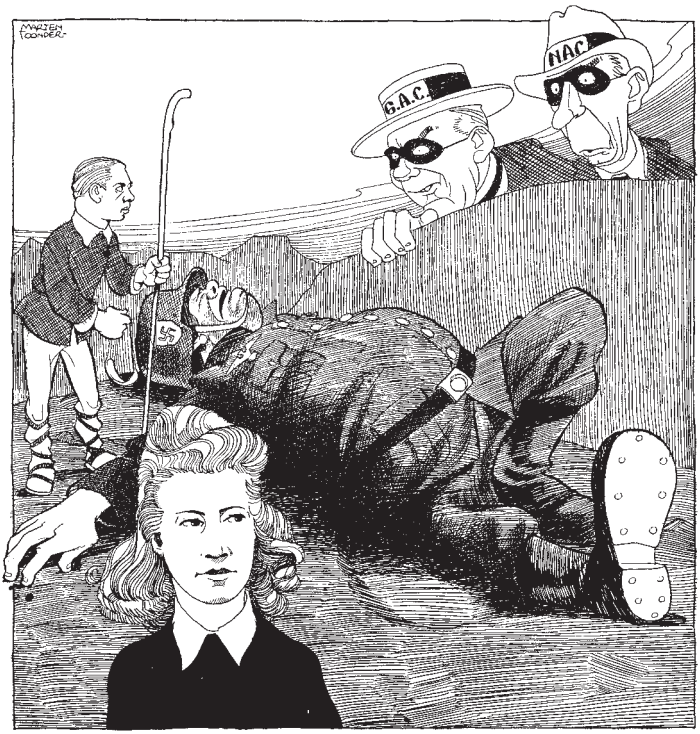

David, Goliath, de Philistijnen en Corry

Plaatje uit een van Toonders 'dievenboeken' waarop hij bovenstaande reus baseerde. De tekening is mogelijk een illustratie bij een kinderverhaal of een sprookje.

speciaal nummer van het blad *Metro*, dat in augustus 1945 verscheen ter gelegenheid van het huwelijk van zijn vriend Dick van Veen en Corry Noordam, maakte Toonder een cartoon waarin hij David transformeert tot Dick van Veen, die als verzetsman de Goliath van de Duitse bezetter heeft verslagen. D.A.V.I.D. was trouwens ook de naam van de tijdens de bezetting ondergrondse drukkerij die *Metro* uitgaf. Die naam stond voor De Algemene Vrije Illegale Drukkerij, maar was natuur-

lijk ook als een David die vocht tegen de grote boze reus van nazi-Duitsland.

Hazeu brengt in zijn voorwoord op 'Het eiland van Grim, Gram en Grom' het verhaal trouwens óók in verband met de Duitse bezetting: 'Opnieuw moeten onze helden zich van onderdrukkers zien te bevrijden in dit in oorlogstijd geschreven verhaal.' Het is niet heel onwaarschijnlijk dat deze analogie door Toonders hoofd heeft gespookt toen hij dit verhaal schreef. En als dit zo is, was het niet de eerste keer dat hij de Duitsers met reuzen vergeleek; volgens zijn eigen zeggen zat er immers ook in de al genoemde laarzenreuzen uit het eerste Tom Poes-verhaal een subtiele verwijzing naar de marcherende Duitse soldaten.

De Bijbel is niet de enige mogelijke bron van het verhaal over Grim, Gram en Grom en andere sprookjesachtige *Tom Poes*-verhalen met reuzen erin. Hazeu wijst ook op de invloed die de sprookjes van de gebroeders Grimm (vergelijk de naam 'Grim') en van Charles Perrault op Toonder moeten hebben gehad. Die werden al op jonge leeftijd door zijn moeder aan hem voorgelezen. De *Sprookjes van Moeder de Gans* van Perrault kwamen tot hem in een uitgave met de prachtige gravures van Gustave Doré. Zie bijvoorbeeld hieronder een bekende reus uit dit sprookjesboek: die van Klein Duimpje. Het uit-

Klein Duimpje en de reus, door Gustave Doré bij de *Sprookjes van Moeder de Gans* van Charles Perrault.

Ook Tom Poes trekt slapende reuzen de laarzen uit in 'Avonturen van Tom Poes'.

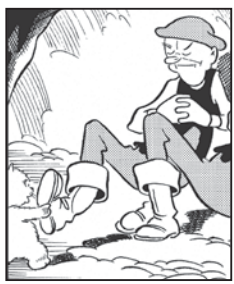

Satan in Rommeldam

DUIVELSE PERSONAGES IN DE BOMMELSTRIP

De redactie van *Interpretatie*, 'Tijdschrift voor bijbelse theologie', vroeg mij in 2013 om een artikel te schrijven voor een themanummer over 'Satan als intrigant'. Het bijbelse begrip *sjatan* kan in verband worden gebracht met een figuur die in de tijd van het Oude Testament veel voorkwam aan het hof: een persoon die zich incognito onder de mensen begaf om gevaarlijke uitspraken aan hen te ontlokken, en ze dan vervolgens te verklikken. Komen er ook dergelijke 'intrigerende figuren' voor in de Bommelverhalen? vroeg de redactie mij.

Ongetwijfeld zijn er heel wat lezers die bij een 'intrigant' moeten denken aan het Asterix-album *De intrigant*, het stripverhaal van René Goscinny en Albert Uderzo uit 1970. In een zoveelste poging om het Gallische dorpje, 'dat wij zo goed kennen', aan zich te onderwerpen, besluit Caesar om dat nu eens niet via militair geweld te proberen maar het over een heel andere boeg te gooien: door middel van een intrigant wil hij tweedracht onder de Galliërs zaaien, zodat het dorp verzwakt wordt en hij het gemakkelijk kan aanvallen. Deze intrigant is Cassius Catastrofus, een geniepig mannetje dat overal waar hij komt, zijn omgeving direct in ruzie doet ontbranden, en daar zelf erg van lijkt te genieten. Je kunt hem zeker een figuur noemen met duivelse trekken. Als hij per schip reist, gaan 'tegelijk met hem [...] laster, jaloezie en tweedracht aan boord'. Men heeft geprobeerd hem in de arena voor de leeuwen te gooien, maar zelfs die kregen ruzie met elkaar. Inderdaad lukt het Catastrofus met vrij eenvoudige middelen om de dorpelingen tegen Asterix, Panoramix en tegen elkaar op te zetten, waardoor het dorpje aan de rand van de afgrond komt te staan.

Asterix en de intrigant. Oorspronkelijke Franse titel: *La zizanie*, 'De tweedracht'.

Zijn dit soort figuren ook in Rommeldam te vinden? Er zijn in elk geval twee vaste personages met duivelse eigenschappen die zich dikwijls bedienen van een 'oneerlijke en slinkse methode om een doel te bereiken' (zoals Van Dale het woord *intrige* omschrijft) en daarmee verdeeldheid of wanorde onder de inwoners van Rommeldam teweegbrengen. Beide figuren komen van buiten Rommeldam, maar treden zo nu en dan in de verhalen op en hebben dan dikwijls een sterk ontwrichtende invloed op het stadje. Ik heb het dan over professor Sickbock en tovenaar Hocus Pas. Beiden bezitten een tamelijk gewetenloos karakter dat als 'duivels' omschreven kan worden.

T.H. van der Hoeven maakt in zijn proefschrift *Het imago van Satan* (1998) een 'cultuur-fenomenologische verkenning' naar het beeld dat in onze (post)moderne cultuur van Satan gegeven wordt, aan de hand van een rondgang langs uiteenlopende cultuuruitingen. Interessant is dat hij daarbij ook aandacht besteedt aan de Bommelverhalen, in een paragraaf getiteld 'Satan in Rommeldam' (p. 29–37). Hij stelt als eerste dat Toonders wereld, bijvoorbeeld in vergelijking met *The Lord of the Rings* van Tolkien meer grijstinten heeft: 'Het Bommelverhaal kent geen uitgesproken Sauron als verbeelding en interpretatie van Satan. Het verhaal kent een veelkleurig palet van schurken en schoften.' Maar ook hij noemt met name Sickbock en Hocus Pas als 'duivelse' personages.

Sickbock

Ten eerste professor Sickbock. Deze heeft volgens Van der Hoeven 'beslist satanische trekken'. Zijn uiterlijk werkt hieraan mee: 'Alleen al de verschijning van de gehoornde bok doet herinneren aan de traditionele iconografie van het Kwaad.' Zijn wetenschappelijke experimenten hebben voor Rommeldam dikwijls een tamelijk destructieve werking, zonder dat hij last heeft van zijn geweten. 'De geniale geleerde als uit een modale horrorfilm die dus ook met demonische trekken wordt getekend', aldus Van der Hoeven.

Professor Sickbock in 'De Maanblaffers'.

Een voorbeeld van een verhaal waarin Sickbocks optreden sterk 'intrigerend' is te noemen, is 'De Maanblaffers'. Daarin wordt Rommeldam ineens overspoeld door in het zwart geklede heertjes die zeggen lid te zijn van de Sociale Ontwaak

Spyker, T-Ford of Duckatti...?

OP ZOEK NAAR HET AUTOMERK VAN DE OUDE SCHICHT

Toen ik als kind voor het eerst kennismaakte met de wereld van Bommel en Tom Poes in de 'grotemensenboeken' uit de boekenkast van mijn ouders, was er op de plaatjes van die verhalen iets wat mij enorm intrigeerde – naast de knokige bomen en cowboymannetjes die zomaar uit de televisie stapten. Dat was de auto waarin die beer met die ruitjesjas rondreed.

Een merkwaardige wagen was dat, en dan vooral vanwege dat mysterieuze kapje erop. Het was een auto zoals je die nooit in het echt zag. Maar deze auto paste wel helemaal in de rest van die geheimzinnige wereld die ik op die plaatjes zag.

Maar is dat eigenlijk zo? Is de Oude Schicht een auto die niet in werkelijkheid bestaat? Waar komt hij dan vandaan?

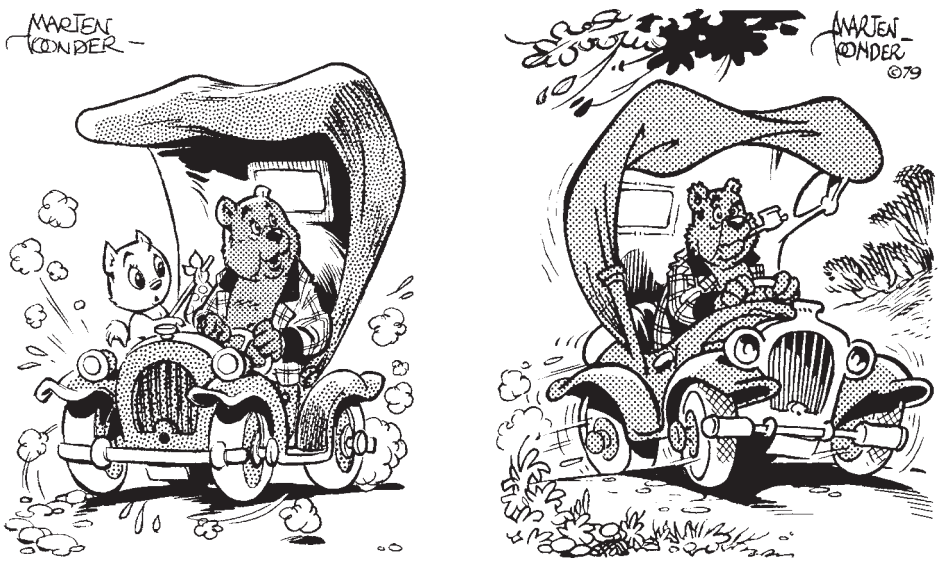

De Oude Schicht in 'De killers' (1964) en in 'De andere wereld' (1979).

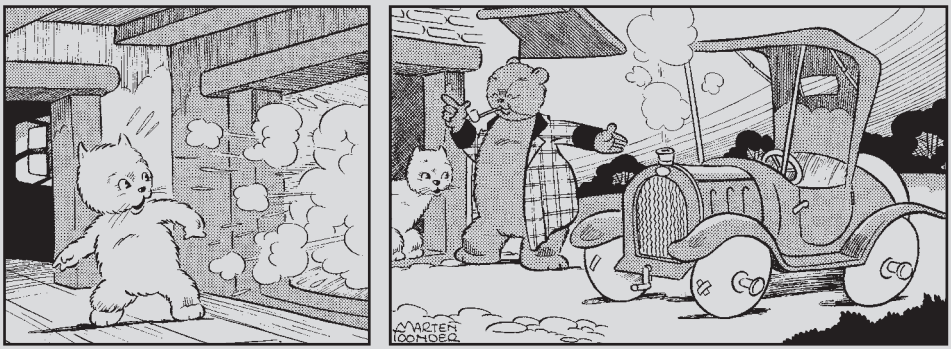

Op dat moment hoorde hij buiten een vreemd lawaai. Er klonken knallen, die steeds dichterbij kwamen, er piepte en knarste iets en vlak voor Tom Poes' deur was er een verschrikkelijk harde slag. Grote rookwolken kwamen door de open deur naar binnen en een vreemde geur verspreidde zich door het kamertje. […]
'Goede morgen, jonge vriend', zei de figuur. 'Ik hoop dat je niet geschrokken bent. De Oude Schicht maakt soms een beetje lawaai, maar hij meent het niet kwaad.'
'Heer Ollie!' riep Tom Poes. 'Hoe komt u hier? En wie is de Oude Schicht, die zo'n lawaai maakt?'
'Wel,' zei heer Bommel, 'dat zal ik je vertellen. Ik heb het plan opgevat om hier te gaan wonen, in deze buurt, bedoel ik. […] En omdat de afstanden te groot zijn om te voet te worden afgelegd, heb ik de Oude Schicht gekocht. Kom naar buiten, dan kun je hem zien. Het is een heel goed wagentje, Tom Poes, en ook nog betrekkelijk nieuw. Zeker niet ouder dan dertien jaar. Ja, toen ik hem kreeg, was hij een beetje in verval, maar ik heb hem eigenhandig opgeknapt. Zo zie je, Ollie B. Bommel heeft overal verstand van en speciaal van auto's, dat verzeker ik je. Een goed merk is het ook, een pk is het, dat staat er binnenin.'

Heer Bommel toont Tom Poes de Oude Schicht in 'De Drakenburcht'.

Bij het beantwoorden van deze vragen is het goed om eerst de alleroudste Oude Schicht in de herinnering te roepen. Deze wordt luidruchtig geïntroduceerd in het vijfde *Tom Poes*-verhaal, 'De Drakenburcht' (1941) – zie boven. Er zijn opvallende verschillen tussen deze 'oer-Schicht' en de wagen zoals hij er later uitziet. Zo heeft hij nog geen koplampen en wordt het kapje, dat later in verhouding veel forser is geworden, aanvankelijk aan de voorkant door twee staken of banden overeind gehouden. Het zou kunnen dat Toonder deze later weggelaten heeft omdat ze hinderlijk zijn bij het tekenen van de inzittenden.

En het merk van de Oude Schicht is volgens heer Bommel een PK… Nu ben ik geen grote autokenner, maar toch weet ik dat met PK doorgaans iets anders bedoeld wordt. Maar wat is dan wél het merk?

Het leek mij een goed idee om eens de Bommelliteratuur erop na te slaan om te kijken met welke werkelijk bestaande automerken de Oude Schicht in verband is gebracht.[1]

1. Een overzicht van wat er geschreven is over Toonders werk staat in Klaas Driebergen & Hugo Klooster, *Bommel literatuurgids. Een overzicht van tachtig jaar Bommelstudie* (2020). In de 'Index zaken en begrippen' staat onder het kopje Oude Schicht vermeld wat er allemaal al over deze auto gepubliceerd is.

Toonder heeft na verloop van tijd de twee staken of banden verwijderd die oorspronkelijk het kapje van de Oude Schicht ondersteunden. Dit gebeurde als volgt: Bommel heeft in 'Tom Poes en de meesterschilder' (1944) – waar hij een schilderij vervoert – de hele kap er af laten halen om de wagen te stroomlijnen (hiernaast). In de eerste naoorlogse dagstripaflevering van 'Tom Poes en de wonderdokter' (1947) blijkt de auto wel weer een kapje te hebben, maar dan zonder ondersteuning aan de voorzijde (onder). In de tussentijd verscheen Tom Poes nog in *Ons Vrije Nederland*. Daarin is het kapje meestal ingeklapt (zie pagina 158).

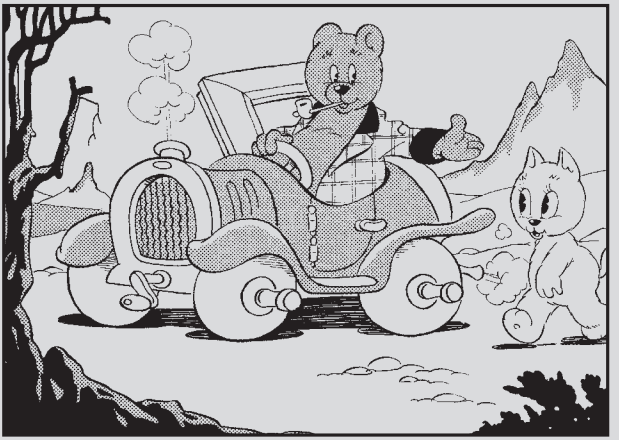

'Tjonge!' zei Tom Poes, toen het voertuig piepend en knarsend bij hem stilhield. 'Uw auto is veranderd, heer Ollie. De kap is eraf.'
'Ach ja, wat zal ik je zeggen, jonge vriend', zei heer Bommel. 'Men moet met zijn tijd meegaan. Ik ben naar een bekwaam autoheer gegaan en heb de Oude Schicht laten stroomlijnen. Maar hij is nog de oude, hoor. Een beetje peper in de benzine en hij rijdt als een... als een... nou ja, dan rijdt hij prachtig.'
Nu, dat bewees de Oude Schicht, toen Tom Poes was ingestapt en heer Bommel gas gaf. Met een ontzettend geraas van afgesleten tandwielen sprong hij vooruit en huppelde meer dan hij reed achter Wammes en Grompel aan.

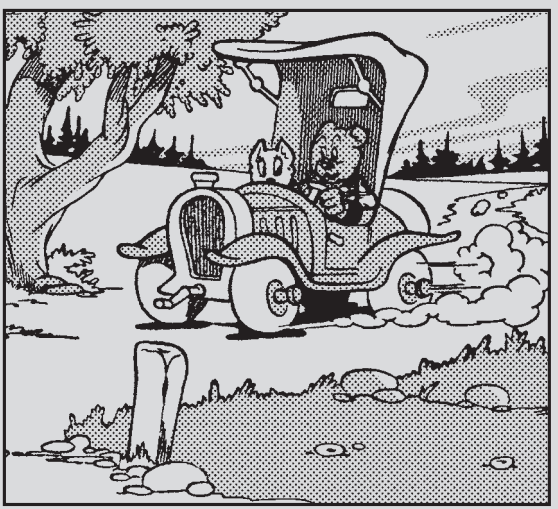

'Wat is dat voor een gepiep in de motor, heer Ollie?' vroeg Tom Poes bezorgd. 'Ik hoop dat we geen pech krijgen. Er is in geen velden of wegen een dorp te zien. En verkeer is hier ook niet.'
'Pech?' zei heer Bommel. 'Onmogelijk! Verleden week heb ik hem nog door een horlogemaker laten nakijken. Fijner kan het niet, nietwaar? En bovendien heb ik al die tandwieltjes een beetje afgevijld. Nu kan ik hem ineens in de vierde versnelling zetten, zie je? Nee, jonge vriend, op mijn Schicht valt niets aan te merken. Een heer weet hoe hij met een wagen om moet gaan, wat jij?'

De Spyker 7HP Two-Seater uit 1912 uit de collectie van het Louwman Museum in Den Haag. (Foto: Bertknot, commons.wikimedia.org)

De ware Oude Schicht

Het is opvallend dat de Oude Schicht in publicaties van de laatste decennia vaak met een bepaald type van het oude Nederlandse automerk Spyker wordt vereenzelvigd, en wel met de Spyker 7HP Two-Seater (met een motor van zeven paardenkracht dus). Ook bijvoorbeeld in een gespecialiseerd blad als de *AutoKampioen*: volgens een artikel van 16 april 1998 van Jeroen Ekeler was het 'de kleine tweecilinder "7PK", die tekenaar Marten Toonder inspireerde tot de Oude Schicht van heer Bommel'. Wie deze auto op internet zoekt, vindt hem al snel op de website van het Louwman Museum.

Ook dit Haagse museum twijfelt er niet aan dat de Oude Schicht op deze door de Belgische ingenieur Joseph Laviolette ontworpen tweezitter-Spyker uit 1912 is geïnspireerd, en meldt dit uiteraard trots op zijn website. En op het eerste gezicht geef ik ze geen ongelijk, al zie ik wat details die afwijken, zoals de plek van de lampen en de reserveband.

Toch heb ik twijfels bij de bewering van het museum. Het meldt namelijk zelf op zijn website dat deze Spyker, 'bedoeld om aan de vlak voor de Eerste Wereldoorlog spelende vraag naar kleinere en zuinigere automodellen te voldoen', een prototype was, dat nooit werkelijk in productie is genomen. Hoe kan Toonder dit model dan gekend hebben? Ik heb bovendien Toonder zélf nooit de Oude Schicht met deze auto (of überhaupt met het merk Spyker) in verband zien brengen.

Toonders auto's

Als 'toegift' bij dit artikel wil ik graag de blik richten op Marten Toonder zélf als autobezitter. Welke automerken reed hij eigenlijk? Ik heb dit grotendeels kunnen reconstrueren aan de hand van foto's en andere documenten uit Toonders archief, de Toonderbiografie van Wim Hazeu en natuurlijk het al aangehaalde artikel voor *Revue* (1963).

We zagen al dat hij in dat artikel verklaarde niet zoveel te hebben met 'mooie auto-modelletjes of pittig hoge topsnelheden. Voor mij geldt: als 't maar rijdt'. De nadruk ligt bij hem op functionaliteit; comfort en ruimte gaan boven 'vervaarlijke hoge snelheden'.

Niet dat hij zelf altijd een heel voorzichtige autorijder was. Zijn pleegzoon Paul Hellmann vertelde mij dat hij nog weleens levensgevaarlijke inhaalmaneuvres uitvoerde. Als tijdens een lange autotocht door Ierland een voorligger naar zijn smaak te langzaam reed, zette hij soms ineens de auto in een hogere versnelling om er voorbij te komen, terwijl het onmogelijk was om te zien of er tegenliggers voorbij een bepaalde bocht of heuvel aan zaten te komen. 'Márten, toch!' riep Phiny dan. 'Gek, hou op! Ik wil dit niet hebben!'

Terwijl hij weer invoegde – het was weer nét goed afgelopen – zei Marten: 'Wat zei je, Phiny?' En hij reed weer onverstoorbaar voort. Zij zei dan, uit de grond van haar hart: 'Wat ben je toch een ráre man.' (Maar dat zei ze ook vaak als hij iets heel knaps had gedaan.)

Toonder had op dit soort momenten een groot vertrouwen op zijn goede sterren.

Kort na de oorlog begon Toonder zelf met rijden en kocht hij zijn eerste auto. Hij was eind 1945 van Amsterdam naar Bussum verhuisd en om enkele malen per week op de Toonder Studio's in de hoofdstad te komen was hij aanvankelijk aangewezen op Engelse vrachtauto's die als openbaar vervoer fungeerden. Het was in die tijd moeilijk om aan auto's voor particulieren te komen, maar een kennis hielp hem, vermoedelijk in 1946, 'via allerlei tussenstations aan een superklein en ook niet al te nieuw wagentje', een Škoda, zo zegt hij tegen *Revue*.

Een Škoda 418 Popular uit 1934. Mogelijk was Toonders eerste auto een Škoda van dit type, gezien zijn opmerkingen over het kleine formaat ervan. (Bron: skoda-storyboard.com)

> Ik ben nogal lang, en maandenlang heb ik Bussum–Amsterdam vice versa moeten rijden met vrijwel letterlijk m'n neus tegen m'n knieën. Dat heeft me toen al héél erg tégen kleine autootjes gemaakt. Daarbij kwam dan nog dat 't ding wéleens reed, maar meestal onderweg er ergens de brui aan gaf, zodat ik dan weer een poosje moest lopen duwen. [...] Elke keer wanneer ik een héél klein wagentje zie, denk ik altijd weer: o ja, regen, asfaltweg bij Naarden, iets nats in de auto en duwen jongens... Maar toch, het was in die tijd wát een grote luxe om zo maar zelf een eigen wagentje te hebben. Na een jaar is het ding verdwenen, hoe weet ik niet eens meer; ik weet alleen dat die wagen de pee aan me had...

Het is niet bekend om welk type Škoda het ging, maar gezien zijn beschrijving van het formaat ervan zou het bijvoorbeeld een Škoda 418 Popular geweest kunnen zijn, uit 1934. Volgens Paul Hellmann noemde Phiny de Škoda altijd liefkozend Skodi, waarmee ze de auto tot zoiets als een kind of huisdier maakte.

Na deze Škoda bezat Toonder nog 'een ander klein autootje (maar dat was toch weer iets groter)', ook een tweedehandsje.

Zijn volgende auto was een Ford. Het was de eerste auto die hij nieuw kocht. 'Aan tweedehands begin ik nóóit meer', zegt hij tegen *Revue*. Hij omschrijft deze auto als 'een grote two-seater Ford' en 'een hele lange wagen, een soort sportmodel met een klein kapje erop'. Op de foto's die ervan gemaakt zijn, is dat kapje echter niet te zien. Het moet een Ford Super Deluxe Club Coupe geweest zijn, een model dat vanaf 1946 werd gemaakt en dat zich onderscheidde van eerdere Super Deluxe modellen door een nadrukkelijke grille met horizontale lij-

GX13215

'Wales, Oude Ford'. Aldus luidt het bijschrift van Marten Toonder bij deze foto. Gemaakt in juni 1951, tijdens de eerste reis van de Toonders naar Ierland. Ernaast Ton de Zwaan en Phiny.

nen voorop. Hij lijkt zwart van kleur te zijn geweest – maar omdat er alleen zwart-witfoto's van zijn gemaakt, is het ook mogelijk dat hij in een andere donkere kleur gespoten was. Kenteken: GX-13215.

Een echte twoseater zal het niet geweest zijn, want de auto had een achterbank. Het was ook deze auto waarin Marten Toonder samen met zijn vrouw Phiny, compagnon Anton de Zwaan en diens vrouw Stien in juni 1951 via Engeland – de auto als dekbagage op de veerboot – voor het eerst naar Ierland ging, met Ton achter het stuur. De wagen bood blijkbaar voldoende ruimte voor vier personen.

Ook deze auto lijkt een soort gezinslid voor de Toonders te zijn geweest. In haar reisdagboek noemt Phiny hem consequent 'Ford', zonder lidwoord, soms 'trouwe Ford'. Het is duidelijk dat de wagen de trots van de Toonders is: als in de eerste regels van het dagboek de koffers van Stien en Ton zijn ingeladen, staat er dat 'Ford lichtelijk zakte van achteren, wat zijn stroomlijn ten goede deed uitkomen'. Bij de boot wordt 'Ford [...] in al zijn schoonheid op ijzeren staven gezet, die zijn banden steunden en even later zweefde hij aan een hijskraan sierlijk in de lucht en verdween op het schip.'

Toonder achter het stuur van de Ford Super Deluxe die hij rond 1950 bezat, rijdend over de Amersfoortsestraatweg in Bussum, de hoed een tikje scheef op het hoofd. Links op de achtergrond zijn toenmalige woning op nummer 95.